

4. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
5. Білоскурська О. В. Федорчук М. Д. Нормативно-правове регулювання обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина в умовах воєнного стану в Україні. *Правова держава*. Київ. 2022. 46 с.
6. Гуньчик О. В. Чепік-Трегубенко О. С. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні: конституційно-правовий аспект. *Сучасні дослідження в глобалізаційному світі*. Київ. 2024. 147 с.
7. Корнієнко М. В. Права людини в умовах воєнного стану: загальноправовий дискурс. Одеса. 2022. 124 с.
8. Корольова В. В. Гапешко Т. С. Підстави та порядок, пропорційність, законність та межі обмеження прав людини в умовах воєнного стану. *Legal Bulletin*. Київ. 2025. 89 с.
9. Кузніченко С. О. Концепт обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Львів. 2022. 167 с.
10. Матвеев С. В. Романова О. М. Юридичний механізм обмеження прав людини в умовах воєнного стану в Україні. *Часопис Київського університету права*. Київ. 2023. 80 с.
11. Маєтний М. І. Правові підстави для обмеження прав і основних свобод людини в умовах воєнного стану. *Прикарпатський юридичний вісник*. Львів. 2022. 17 с.
12. Петечел Н. М. Обмеження прав людини в умовах воєнного стану. Київ. 2024. 33 с.
13. Півненко Л. В. Конституційні права людини в умовах дії правового режиму воєнного стану в Україні: правові аспекти їх обмеження. Київ. 2023. 56 с.

Стринатко Володимир Юрійович,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
2 курсу 207 навчальної групи навчально-
наукового інституту поліцейської діяльності
Національної академії внутрішніх справ
Науковий керівник:
Чижов Денис Анатолійович,
професор кафедри
конституційного права та прав людини
Національної академії внутрішніх справ,
доктор юридичних наук, доцент

СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА ТА ВЕРХОВЕНСТВА ЗАКОНУ: ПОРЯВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Актуальність дослідження принципів верховенства права та верховенства закону зумовлена необхідністю забезпечення реальної дії конституційного ладу, заснованого на пріоритеті прав і свобод людини. У сучасних умовах

реформування правової системи України виникає потреба у чіткому розмежуванні цих понять, адже формальне верховенство закону без підпорядкування його загальним засадам права може призвести до легалізації свавілля. Аналіз взаємозв'язку цих принципів дозволяє визначити межі законодавчої влади, зміцнити правову державу та забезпечити гармонію між нормативністю закону і справедливістю як основою правопорядку.

Проблема співвідношення принципів верховенства права та законності була і залишається актуальною на сьогоднішній день. Відомо, що ще в стародавньому Римі вчені-юристи вміли розрізняти такі поняття, як право і закон. Вже на той час вони збагнули, що закон повинен обов'язково узгоджуватись з правом. Стверджували, що право та закон необхідно розрізняти, оскільки право полягало у свободі індивіда вчиняти чи не вчиняти ті чи інші дії, тоді як закон встановлює норми поведінки і зобов'язує до вчинення певних дій чи до утримання від їхнього вчинення, тобто стверджували, що право та закон розрізняються між собою як свобода та обов'язок. Принцип верховенства права вимагає, щоб згадані взаємини були максимально орієнтовані на ефективне забезпечення реалізації прав і свобод людини і громадянина. Законність – це багатоаспектне (принцип, метод, режим) соціально-правове явище, що характеризує організацію і функціонування суспільства і держави на правових засадах. Це фундаментальна категорія всієї юридичної науки і практики, головними критеріями якої служать рівень і стан оцінки правового життя суспільства взагалі та його громадян. Співвідношення права і закону належить до основних проблем правознавства. З позиції окремих науковців змістовне наповнення терміну «право» охоплює не якусь окрему частину чи сторону права або окреме його визначення («об'єктивне право», «суб'єктивне право», «позитивне право», «природне право» тощо), а значення його, яке включає усі ці визначення разом, його філософсько-правове значення. Як бачимо, у даному випадку право потрібно трактувати як особливий регулятор взаємовідносин людей і державних органів у сфері управління громадянським суспільством [1, с. 21].

У документах ООН верховенство права належить до принципу управління, за якого всі особи, установи та органи (публічні і приватні), в тому числі держава, є підзвітними на підставі законів, які приймаються публічно, виконуються на рівних засадах, розглядаються в межах незалежного судочинства і відповідають міжнародним стандартам прав людини. У доктринальному розумінні принцип верховенства права: 1) відображає спосіб організації життя суспільства на правових основах, є засобом унеможливлення свавільного та антидемократичного правління, і в цьому сенсі він відповідає визначенню такої важливої категорії конституційного права, як конституціоналізм; 2) віддзеркалює моральні основи права, є виявом природного права у сучасних правових системах разом із принципами справедливості, пропорційності, рівності, розумності тощо; у цьому сенсі він є основним критерієм визнання законів неправовими; 3) є засобом організації належної правової системи, яка в контексті додержання верховенства права має ґрунтуватися на принципах правової визначеності, стабільності та довіри до

права, принципі «немає покарання без закону», принципі законності, забороні неправомірної дискреції та зворотної дії нормативно-правових актів, на незалежній судовій владі та судовому контролі, єдності судової практики, *res judicata* тощо; 4) гарантує доступ до правосуддя, яке здійснюється незалежним та неупередженим судом. Незалежність означає, що суд має бути вільним від зовнішнього тиску і не контролюватися іншими гілками влади. Неупередженість суду означає його однакове ставлення до учасників процесу, вирішення справи виключно на основі права. Це дозволяє забезпечити справедливе судочинство. Принцип верховенства права є ілюзорним у тій державі, яка не забезпечує право на доступ до суду, не гарантує права на справедливий суд; 5) включає принцип законності, згідно з яким усі суб'єкти, в тому числі суб'єкти публічної влади, мають додержуватися законів і підзаконних нормативно-правових актів, виконувати і правильно застосовувати їх. Зміст принципу законності відображається через конкретні вимоги: вищу юридичну силу закону в системі нормативно-правових актів; обов'язковість законів та інших нормативно-правових актів для всіх, на кого вони поширюються; однаковість вимог закону до всіх суб'єктів права; неприпустимість протиставлення законності і доцільності в діяльності державних органів; невідворотність покарання за вчинення правопорушення. Верховенство права разом із демократією і правами людини вважається однією з трьох засад Ради Європи, які закріплені в Преамбулі до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також у низці інших міжнародних документів у сфері прав людини [2, с. 184].

Підписання Європейської Конвенції про захист прав та основоположних свобод людини (далі – ЄКПЛ) дало українцям можливість використовувати дворівневу систему захисту своїх прав: на рівні національного правосуддя і на рівні міжнародному. З прийняттям 23 лютого 2006 р. Закону України «Про застосування Європейської Конвенції та практики Європейського Суду з прав людини» можна було б очікувати значно кращого прогресу у захисті прав людини. В нинішній Україні порушення прав людини часто є нормою життя і ніякі реформи в правовій сфері поки що не спроможні цю ситуацію подолати. Маючи ч. 1 ст. 8 Конституції про те, що в Україні діє принцип верховенства права, українські судді до недавнього часу посилалися на принцип законності, що будучи закріпленим в ст. 129 Конституції України, виражає «букву закону», яка нерідко розходиться з ідеєю та духом права. Науковці констатують, що однією із причин цього є нерозуміння суті та співвідношення принципів верховенства права та принципу законності, оскільки останній нерідко трактується саме як принцип верховенства права. Після закріплення у ст. 129 чинної Конституції України принципу верховенства права, плутанини із згаданими вище принципами не поменшало. Якщо ж до них додати ще й принцип конституційності, на якому акцентує КСУ, то проблема справді постає далеко не такою простою [3, с. 11].

Принцип «законності», «верховенства закону» не є тотожним принципу «верховенства права», а лише є його складовою частиною, і лише тільки у тому випадку коли мова іде про «правовий закон», такий закон, який відповідає духу

права і втілює справедливість. Універсальність принципу «верховенство права» полягає в тому, що він звичайно включаючи в себе закон, лише ним не обмежується. У разі неможливості застосування закону, з причини відсутності, невідповідності, неефективності, є легітимна можливість застосувати інші орієнтирні джерела, такі як норми моралі та культури, звичаї, релігійні норми, в чому і полягає практична реалізація аналогії права. «Верховенство права», як реалізатор невід'ємних прав і свобод людини, завжди базується та втілює справедливість [4, с. 203].

Таким чином, принципи верховенства права та верховенства закону – це основні, базові принципи, без яких не можливе функціонування правової держави. Дані принципи перебувають у тісному зв'язку з внутрішніми характеристиками права та законів. Одночасно вони є як властивостями права, так і безпосереднім регулятором відносин суб'єктів права [5, с. 109].

Верховенство права як мегапринцип не виключає принципу законності. Співвідношення цих принципів можна проаналізувати через прояв верховенства права у національній правовій системі, зокрема такими основними шляхами: – шляхом створення законодавцем правових за змістом законів та підзаконних правових актів; акти позитивного права, що порушують права людини, заперечують смислові характеристики права, не можуть вважатися правовими; – шляхом здійснення правозастосовної діяльності на засадах принципів права, що втілюють дух права, загальнозначимі цінності та смисли, виражають рівні вимоги до всіх суб'єктів права принципів правової системи, що визначає пріоритет, становище закону в системі правових актів держави.

В українському правознавстві є чимало спроб подати принцип верховенства закону, він же принцип законності як базовий принцип правового розвитку. На наш погляд, в нинішніх умовах при побудові демократичних засад життя складовою верховенства права має бути не просто принцип законності, який у випадку прийняття неправових, наприклад, замовлених законів, що втілюють примхи влади, сприяє порушенню прав людини, знищенню права як справедливості, а принцип правової законності, тобто принцип, який стверджує панування законів, змістовно наповнених правовими смислами. Такі закони справедливо виражають співвідношення інтересів суб'єктів права, в т. ч. і держави, мають моральний зміст, працюють на спільне благо країни і людей [3, с. 14].

Застосування принципів верховенства права і верховенства закону викликає суперечки не тільки на теоретичному рівні. У національній свідомості ще не повністю подолані стереотипи, за якими пріоритетною вважалася концепція верховенства закону, що тепер викликає певний конфлікт між верховенством права та верховенством закону. Принцип верховенства закону є невід'ємною складовою принципу верховенства права в демократичній правовій державі, змістовним та визначальним принципом побудови системи джерел права. Ці юридичні категорії увібрали у себе досвід розвитку суспільних відносин протягом усієї історії людства, і продовжують вбирати, тому вони є поняттями динамічними, які постійно перебувають у певному русі,

спрямованому на постійне покращення і вдосконалення, що постійно підтверджує практика Європейського суду з прав людини. При співвідношенні принципів верховенства права і верховенства закону з іншими суміжними поняттями («законність», «правова держава», «принцип справедливості», «принцип рівності» тощо), можемо стверджувати, що найближчий за змістом принцип законності із принципом верховенства закону, адже останній є гарантією і однією із домінант режиму законності, а принципи справедливості та рівності є складовими верховенства права. І тільки утвердження принципів верховенства права і верховенства закону є підґрунтям, фундаментом правової держави, становлення якої є результатом такої реалізації [5, с. 108].

Таким чином, принцип верховенства права виступає фундаментальною основою, яка визначає зміст і спрямованість верховенства закону, підпорядковуючи його цінностям справедливості, рівності та поваги до прав людини. Закон набуває легітимності лише тоді, коли він узгоджується з правовими засадами та не суперечить Конституції. Співвідношення цих принципів полягає у тому, що право має бути мірилом для закону, а закон – інструментом реалізації права, тільки така взаємодія забезпечує реальне утвердження правової держави й захист людини як найвищої соціальної цінності.

Список використаних джерел

1. Воронко Н. Р. Співвідношення принципів верховенства права та законності. *Матеріали X міжнародної науково-практичної Інтернет конференції*. 2020. С. 21-23. URL: https://www.lute.lviv.ua/fileadmin/www.lac.lviv.ua/data/fakultety/Urydychny/Nauka/2020-Conf_UF.pdf#page=21 (дата звернення: 11.11.2025).
2. Корольова Ю. Кореляція принципів верховенства права та верховенства закону в системі джерел права. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. С. 183-186. URL: <http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2019/4/35.pdf>.
3. Братасюк М. Співвідношення принципу верховенства права та принципу законності. *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Вип. 1. С. 11-17. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/9988fc41-e342-4e1d-a9fb-5727d82ebe4d/content> (дата звернення: 11.11.2025).
4. Цуварев О. Ф. Співвідношення принципів верховенства права та верховенства закону в умовах сучасності. *Круглий стіл «Правові виклики сучасності»*. 2022. С. 200-204. URL: <https://repo.btu.kharkiv.ua/server/api/core/bitstreams/6db32922-cf6d-453b-a374-c50a238b52c1/content> (дата звернення: 11.11.2025).
5. Дмитренко Т. С. Верховенство права та верховенство закону: проблеми співвідношення : диплом. робота за освіт.-кваліф. рівнем «магістр» : спец. 081 – право; наук. керівник к.ю.н., доцент В. М. Кравчук. Тернопіль, 2018. 120 с. URL: <https://api.dspace.wunu.edu.ua/api/core/bitstreams/3370b038-499f-40fe-a923-72caf1772691/content> (дата звернення: 11.11.2025).